



Brīvības atņemšanas soda izciešanas režīmu atšķirības vīriešiem un sievietēm neatbilst Satversmē ietvertajam vienlīdzības principam

Satversmes tiesa 2019. gada 7. novembrī pieņēma spriedumu lietā Nr. 2018-25-01 “Par Latvijas Sodū izpildes kodeksa 50.⁴ panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam”.

Apstrīdētā norma

Latvijas Sodū izpildes kodeksa 50.⁴ pants nosaka soda izpildes režīmu slēgtajos cietumos. Tā pirmā daļa paredz, ka slēgtajā cietumā sodu citstarp izcieš ar brīvības atņemšanu notiesātie vīrieši par smaga vai sevišķi smaga nozieguma izdarīšanu.

Augstāka juridiska spēka norma

Latvijas Republika Satversmes (turpmāk – Satversme) 91. pants: “Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.”

Lietas fakti

Lieta ierosināta pēc Andra Otto konstitucionālās sūdzības. Pieteikuma iesniedzējs izcieš brīvības atņemšanas sodu slēgtā cietuma režīma zemākajā pakāpē. Viņš uzskata, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 91. pantā ietvertajam vienlīdzības principam, jo tā paredz atšķirīgu attieksmi pret notiesātajiem vīriešiem. Proti, par smagiem un sevišķi smagiem noziegumiem vīriešiem brīvības atņemšanas sods jāizcieš slēgtajā cietumā, bet sievietēm – daļēji slēgtajā cietumā. Attiecīgi atšķiroties šo personu tiesību un pienākumu apjoms brīvības atņemšanas vietā.

Tiesas secinājumi

Par apstrīdētās normas izvērtēšanas robežām

Satversmes tiesa secināja, ka Latvijas Sodū izpildes kodeksa (turpmāk – Kodekss) 50.⁴ pants kā vienots tiesiskais regulējums nosaka soda izciešanas režīmu notiesātajiem vīriešiem, kas izcieš brīvības atņemšanas sodu slēgtajā cietumā, citstarp paredzot notiesāto

tiesības, pienākumus un ierobežojumus, kā arī soda izciešanas gaitu. Līdz ar to Satversmes tiesa izvērtēja visa Kodeksa 50.⁴ panta atbilstību Satversmes 91. pantam. [15.]

Par dzimumu kā Satversmes 91. pantā ietilpstošu kritēriju

Satversmes tiesa secināja, ka dzimums ir viens no Satversmes 91. panta saturā ietilpstošajiem kritērijiem. [17.]

Par salīdzināmām personu grupām

Izskatāmās lietas ietvaros vienādos un salīdzināmos apstākļos atrodas vīrieši un sievietes, kas, būdami pilngadīgi, izdarījuši smagu vai sevišķi smagu noziegumu, notiesāti ar brīvības atņemšanu un izcieš sodu. Satversmes tiesa arī atzina, ka vienādos un salīdzināmos apstākļos ar minētajām personām nav tās notiesātās sievietes, kuras ir grūtnieces vai baro bērnu ar krūti. [19.]

Par to, kā izpaužas atšķirīgā attieksme

Satversmes tiesa secināja, ka apstrīdētā norma paredz atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos. Proti, atkarībā no tā, kādā cietumā notiesātais sāk izcieš brīvības atņemšanas sodu, atšķiras arī notiesātajiem vīriešiem un sievietēm noteikto tiesību un ierobežojumu apjoms katrā soda izciešanas režīma pakāpē, visupirms attiecībā uz notiesāto tiesībām kontaktēties ar tuviniekiem. [20.3.]

Par to, vai apstrīdētajā normā paredzētā atšķirīgā attieksme ir noteikta ar likumu

Satversmes tiesa atzina, ka apstrīdētajā normā paredzētā atšķirīgā attieksme ir noteikta ar likumu. [21.]

Par to, vai apstrīdētajā normā paredzētajai atšķirīgajai attieksmei ir objektīvs un saprātīgs pamats

Par sieviešu tiesību un dzimumu līdztiesības vēsturisko kontekstu

Sievietes vēsturiski ir bijušas ierobežotas savās tiesībās, taču 20. gadsimtā, veidojoties tiesiskai demokrātiskai valstij, tika stiprināta arī dzimumu līdztiesība. [22.1.] Dzimums ir viens no aizliegtajiem diskriminācijas kritērijiem, kas ticis noteikts sieviešu tiesību un dzimumu līdztiesības vēsturiskās attīstības rezultātā. [22.3.]

Par sievietēm kā īpaši aizsargājamu ieslodzīto grupu

Valstis, lai stiprinātu sieviešu līdztiesību, veic īpašus pasākumus vēsturiski radušās nevienlīdzības novēršanai. Šiem pasākumiem ir pagaidu raksturs, un tie jāatceļ, kad sasniegts to mērķis. [23.1. un 24.]

Sievietes uzskatāmas par īpaši aizsargājamu ieslodzīto grupu un viņām ir specifiskas vajadzības, par kuru apmierināšanu valstij īpaši jā rūpējas, organizējot brīvības atņemšanas soda izpildi. Šādas prasības nosaka arī starptautiskās cilvēktiesību normas. [23.2.]

Atšķirīgā attieksme pret notiesātajiem vīriešiem radusies, valstij īstenojot īpašus pasākumus notiesāto sieviešu tiesību nodrošināšanai un vēsturiski radušās dzimumu nevienlīdzības mazināšanai. [23.3.]

Lai izskatāmajā lietā izvērtētu, vai apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91. pantam, Satversmes tiesa pārbaudīja, vai joprojām pastāv objektīvs un saprātīgs pamats tam, ka notiesātajiem vīriešiem noteikts atšķirīgs brīvības atņemšanas soda izciešanas režīms, tostarp atšķirīgs tiesību un pienākumu apjoms, salīdzinājumā ar notiesātajām sievietēm. [24.]

Par tiesību uz privāto dzīvi ierobežojumiem

Visbūtiskāk atšķirīgā attieksme pret notiesātajiem vīriešiem izpaužas atšķirīgajos tiesību uz privāto dzīvi ierobežojumos. Satversmes tiesa secināja: izvērtējot apstrīdēto normu, Satversmes tiesai ir jāņem vērā, ka tā skar ne tikai notiesātā vīrieša, bet arī viņa ģimenes locekļu tiesības un ka īpaši aizsargājamas ir vecāku un bērnu savstarpējās attiecības. [26.]

Kontekstā ar resocializāciju un iekļaušanos dzīvē pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma attiecību saglabāšana ar ģimeni ir vienlīdz svarīga kā notiesātajām sievietēm, tā notiesātajiem vīriešiem. [27.]

Par dzimumu tradicionālajām lomām sabiedrībā un ģimenē

Demokrātiskā tiesiskā valstī un sabiedrībā, nostiprinoties izpratnei par vīriešu un sieviešu līdztiesību, ir būtiski mainījušies stereotipi jeb priekšstati par katra dzimuma tradicionālajām lomām, citstarp arī ģimenē. Piemēram, šobrīd vairs netiek apšaubīts tas, ka

tēvam un mātei ir vienādas tiesības bērnu audzināšanā, un tiek uzsvērts, cik svarīga ir tieši tēva nozīme bērna attīstībā. [28.]

Lai gan anatomiski un fizioloģiski starp dzimumiem pastāv būtiskas atšķirības, arī jaunākajos neirozinātnes pētījumos ir atzīts, ka uzskats par izteiktām dzimumatšķirībām uztverē, domāšanā un uzvedībā ir novecojis. [28.]

Turklāt notiesātās personas neatkarīgi no to dzimuma brīvības atņemšanas sodu un ar to saistītos ierobežojumus, kā arī resocializāciju var uztvert atšķirīgi. [28.]

Par vīriešu un sieviešu līdztiesību

Latvijas tiesību sistēmā ir atzīta vīriešu un sievītes vienlīdzība, citstarp arī jautājumos, kas saistīti ar laulību un ģimenes attiecībām. [29.]

Notiesātajiem vīriešiem ir mazāk iespēju kontaktēties ar radniekiem nekā notiesātajām sievietēm. Attiecīgi arī notiesāto vīriešu bērniem ir mazākas iespējas tikt ar tēvu nekā notiesāto sieviešu bērniem tikt ar māti. No apstrīdētās normas izrietošā atšķirīgā attieksme skar ievērojamu skaitu personu – notiesātos vīriešus un viņu ģimenes locekļus. [29.1.]

Pašreizējā sodu izpildes sistēmā katra notiesātā individuālās vajadzības un riski nevar tikt ņemti vērā pilnā apjomā, nosakot viņam piemērojamo soda izciešanas režīmu, tiesības un ierobežojumus. [29.2.]

Par to, vai atšķirīgajai attieksmei pret notiesātajiem vīriešiem ir objektīvs un saprātīgs pamats

Tiesiskais regulējums, kas tikai pēc dzimuma kritērija, neņemot vērā katras notiesātās personas individuālās vajadzības un riskus, notiesātajiem vīriešiem paredz stingrāku soda izciešanas režīmu, kā arī no tā izrietošas atšķirīgas tiesības un ierobežojumus (īpaši tiesību uz privāto dzīvi ierobežojumus) salīdzinājumā ar notiesātajām sievietēm, nenodrošina notiesāto vīriešu tiesību ievērošanu. Tas arī notiesāto vīriešu ģimenēm nenodrošina tādu pašu aizsardzību kā notiesāto sieviešu ģimenēm un citstarp aizskar notiesāto vīriešu bērnu vislabākās intereses. [29.3.]

Likumdevējs nedrīkst ar ekonomiska rakstura apsvērumiem pamatot to, kādēļ gadiem ilgi nav pārskatīts tāds regulējums, kas paredz atšķirīgu attieksmi pret notiesātajiem vīriešiem. [29.3.]

Ņemot vērā secināto, Satversmes tiesa atzina, ka apstrīdētajā normā paredzētajai atšķirīgajai attieksmei pret notiesātajiem vīriešiem nav objektīva un saprātīga pamata. Līdz ar to apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 91. pantam. [29.3.]

Par likumdevēja rīcības brīvību

Satversmes tiesas uzdevums nav norādīt uz konkrētiem sodu izpildes risinājumiem, jo tieši likumdevējs ir tas, kuram pirmajam jāizdara apsvērumi attiecībā uz brīvības atņemšanas soda izpildes sistēmas jauno, Satversmei un starptautiskajām cilvēktiesību normām atbilstošo tiesisko regulējumu. Vienlaikus likumdevējam jāņem vērā, ka notiesātās sievietes ir īpaši aizsargājama ieslodzīto grupa, un regulāri jāapsver, vai un kādi īpaši pasākumi ir nepieciešami šīs ieslodzīto grupas aizsardzībai. [30.]

Par brīdi, ar kuru apstrīdētais regulējums zaudē spēku

Apstrīdētā norma regulē ar kriminālsoda izciešanu saistītu jautājumu, kam ir būtiska nozīme valsts tiesību sistēmā. Likumdevējam jaunā tiesiskā regulējuma pieņemšanai nepieciešams saprātīgs laika posms, jo attiecīgās izmaiņas jāaskaņo ar kopējo sodu izpildes politiku. Turklāt līdz jaunā tiesiskā regulējuma spēkā stāšanās brīdim jānodrošina sodu izpildes nepārtrauktība. Līdz ar to apstrīdētās normas atcelšanai šajā gadījumā nevar noteikt vispārēju atpakaļvērstu spēku vai atzīt apstrīdēto normu par spēkā neesošu no Satversmes tiesas sprieduma spēkā stāšanās dienas. [31.]

Satversmes tiesa nosprieda:

atzīt Latvijas Sodu izpildes kodeksa 50.⁴ pantu, ciktāl tajā paredzētajai atšķirīgajai attieksmei pret notiesātajiem vīriešiem nav objektīva un saprātīga pamata, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam un spēkā neesošu no 2021. gada 1. maija.

Satversmes tiesas spriedums ir galīgs un nepārsūdzams, tas stājas spēkā tā publicēšanas dienā. Sprieduma teksts ir pieejams Satversmes tiesas mājaslapā:

http://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2018/12/2018-25-01_Spriedums.pdf#search=

Relīze sagatavota ar mērķi veicināt izpratni par Satversmes tiesā izskatāmajām lietām. Tā nav uzskatāma par nolēmuma daļu un nav saistoša Satversmes tiesai. Spriedumi, lēmumi un cita informācija par Satversmes tiesu atrodama tiesas mājaslapā www.satv.tiesa.gov.lv.

Ketija Strazda

Satversmes tiesas priekšsēdētājas palīdze

Ketija.Strazda@satv.tiesa.gov.lv,

67830749, 26200580